

KİLİKİA'DA BİR AMAZON LAHDİ

Abstract: The article presents a fragment, acquired by the museum of Adana, of a sarcophagus from Cilicia, depicting a scene from an Amazonomachy with a Greek grabbing an Amazon by the hair with his raised hand. Iconographical comparisons allow dating the piece to the late Antonine-Severan period. The owner of the lavishly decorated sarcophagus must have been a member of the elite.

Mermerden çalışılmış olan ve ikonografik çözümlemesi gereği bir lahde ait olduğu anlaşılan eserin (bkz. Res. 1-2) 45 cm. yüksekliği ve 65 cm. genişliği korunmuştur¹. Eser, satın alma yoluyla Adana Müzesi'ne kazandırılmıştır ve envanter numarası bulunmamaktadır.

Lahit çok tahrip durumda olduğundan, detaylı bir tanım açıklayıcı olacaktır: Lahitten geriye kalan parça üzerinde, sağ tarafta bir atın boynu ve yelesi korunmuştur. Atın yelesi, derin çalışılmış ve adeta püsküllerden oluşur gibi tutamlar halinde verilmiştir. Atın başının ön kısmı, onun önünde yer alan bir figür tarafından kapatılmaktadır. Bu figürün bulunduğu noktada lahit kırıktır. Atın hemen arkasında bir kadın bulunmaktadır. Kadının gövdesinden aşağısı kırıktır. Bu nedenle de pozisyonu tam olarak belli olmamaktadır. Ancak atın üzerinde yan oturmakta ya da yanında durmakta veya hareket halinde olan attan aşağıya doğru kayılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kadının başı sağa yönelmiş vaziyette profilden, gövdesi ise cepheden verilmekle beraber, gövdesi de çok hafif bir şekilde sağa yönelmiştir. Saçları hafif dalgalı, yüz hatları ise dikkat çekici oranda iridir. Göz pınarı, burun delikleri, kulak deliği ve ağız kenarı matkap ile belirginleştirilmiştir. Chiton'u, sağ göğsünü açık bırakacak şekilde verilmiştir. Chiton'un kıvrımları derin ve gölgeler oluşturacak şekilde çalışılmıştır. Kadının hemen arkasında, ona bitişik bir şekilde, yıpranmışlığına rağmen, çıplak olduğu anlaşılan bir erkek cepheden verilmiştir. Sol kolu, kadının arkasında kaybolmuştur; sağ kolu da yukarıya kaldırılmış ve eli olasılıkla kendi başının arkasında kaybolmuştur. Vücudunun hatları tamamen yıpranmıştır ancak sağ kolunun kaslı yapısından, aslında kaslı bir vücuda sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erkek figürünün sağında başka betimlemelerin olduğu görülmektedir ancak yıpranmışlık derecesi çok yüksek olduğundan tam bir çıkarımda bulunulamamaktadır. Yine de burada bir başın, hemen üzerindeki yumurtamızrak dizini kestiği görülebilmektedir. Aynı figürün ön planında ise balta izleri halen seçilebilmektedir. Balta'nın yönünün sola çevrilmiş olduğu dikkate alınır, tutan kişinin lahit üzerinde sağdan sola doğru saldıran birisine ait olması gerekmektedir. Burada tanımlanan betimlemelerden, lahdin kapağının yerleştirileceği taç kısmına geçişte, bir yumurta-mızrak dizisi ve

* Prof. Dr. Serra Durugönül, Mersin Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi; Arkeoloji Bölümü; Çiftlikköy Kampüsü; TR – 33342 Mersin (sdurugonul@mersin.edu.tr).

** Arş. Gör. Deniz Kaplan, Mersin Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi; Arkeoloji Bölümü; Çiftlikköy Kampüsü; TR – 33342 Mersin (kaplanarke@gmail.com).

Bu eserin ikonografisi Prof. Dr. Serra Durugönül, mimari bezemesi Arş. Gör. Deniz Kaplan tarafından çalışılmıştır. Bu eseri çalışmama (55357 sayı ve 27.04.2005 tarihli yazıları ile) izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Adana Müze'si Müdürlüğü ve arkeologlarına teşekkür ederim. Müze'deki çalışmalarım sırasında teknik konularda, sonrasında da tartışmalarla katkıda bulunan Arş. Gör. Ercan Aşkın'a teşekkür ederim.

¹ Lahdin 1991 yılında, iç mekanda dururken çekilmiş olan resminden anlaşıldığı gibi (Resim 1 ve 2) yüzeyi çok daha iyi durumdayken, daha sonra, halen durmakta olduğu Adana Müze'sinin bahçesinde, yıllar içerisinde yüzeyinin fazlasıyla aşındığı görülmektedir.

altında da inci dizisi bulunmaktadır. Ancak figürlerin bilinçli bir şekilde büyük verilerek inci dizisini burada olduğu gibi, lahdin tümünde ara ara kestiği anlaşılmaktadır.

Res. 1

Res. 2

İkonografik olarak bakıldığında, yukarıda tanımlanmış olan betimlemelerin bir 'Amazonomakhia' sahnesini yansıttığı görülmektedir. Yunanlılar ve Amazon'lar arasındaki savaş, mitolojik konulara yer veren her eser türünde sıklıkla çalışılmıştır. Herakles'in Amazon'lar ülkesine girişi; Penthesilea'nın

Achilleus tarafından öldürülmesi veya Amazon'ların Attika bölgesinde Theseus tarafından yenilgiye uğratılmaları konuları M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren sevilerek işlenmiştir².

Roma döneminde ise aynı konu, Klasik dönem Attika bölgesinin etkisi devam etmek suretiyle³ savaşanlara önceleri belli bir özellik yüklemeyen, daha sonraları ise Penthesilea ve Achilleus olarak karakterize ederek özellikle M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda lahitler üzerinde ele alınmıştır; önceleri özellikle Achilleus – Penthesilea ikilisinin savaş sahneleri sonraları ise Penthesilea'nın ölümü ile oluşan 'romantik' sahne üzerine yoğunlaşmıştır.

Burada incelenen lahit parçasındaki figürleri birebir Penthesilea ve Achilleus olarak adlandırmak oldukça iddialı olacaktır. Nitekim elimizdeki parçanın, analogik olarak lahdin uzun kenarına ait olduğunu söyleyecek durumda olsak bile, tam orta kısmına düştüğünü ve bu nedenle de diğer Amazonlar içinde daha önemsenerek, buradakinin merkezde yer alan Penthesilea olduğunu söylemek mümkün değildir; aynı durum diğer Yunanlı savaşçılar arasından Achilleus'un ön plana çıkarılması hususu için de geçerlidir. Adlandırmalar ne olursa olsun, analogik karşılaştırmalar Amazon savaşlarını içeren bir lahit parçasının günümüze ulaştığı göstermektedir.

Özellikle Robert'in⁴ yapmış olduğu, Roma dönemi Amazon lahitleri üzerindeki betimlemelerin gruplandırılması adeta şemalaştırılmış ve oldukça fazla kabul görmüştür. Ancak burada incelenen Adana Müzesi örneği, Robert'in gruplarından hiçbirisine tam olarak uymamakta, farklı grup ve alt grup özelliklerini bir arada göstermektedir. Aşağıda, karşılaştırma örnekleri ile bu konu irdelenecektir:

Adana Müzesi örneğinde Amazon'un atın üzerinde oturup oturmadığı, eserin kötü korunmuşluğu nedeniyle tam belli olmamaktadır. Ancak Amazon'un, sol bacağının başladığı noktada bir bükülme görüldüğünden at üzerinde oturur vaziyette veya attan aşağıya kayarkenki anın verildiği düşünülebilir. Atının yanından aşağıya doğru kayarak inen Amazon, Louvre Müzesi'ndeki örnekte en iyi şekilde gösterilmektedir⁵; atının başının, önünde duran veya savaşan bir figür tarafından arka planda bırakıldığına dair en iyi karşılaştırma ise Kapitolin Müzesi'ndeki lahitte görülmektedir⁶. Her iki örnek de Robert'in ikinci grubunun M.S. 2. yüzyıl örneklerine aittirler.

Analogik olarak, Yunanlı'nın Amazon'un saçlarını çekmek üzere, kolunu kaldırmış olduğu düşünülebilir. Amazon'un Yunanlı savaşçı tarafından saçlarından kavranması motifi en erken Amazon lahitlerinden en geç örneklerine kadar son derece yaygındır⁷; dolayısıyla Robert ve Redlich tarafından oluşturulmuş bulunan gruplar çerçevesinde, Hadrianus döneminden geç Severus'lar dönemine kadar uzanmaktadır⁸. Özellikle Robert'in dördüncü grubundaki, 'Penthesilea Lahitleri'⁹ olarak da isimlendirilmelerini beraberinde getiren lahitlerde, merkezi grupta, Achilleus'un kollarında can veren Penthesilea yansıtılırken¹⁰, etraflarındaki savaşan gruplar arasında saç çekilen Amazon'ların betimlerine yoğun olarak devam edilmektedir. Saç çekme motifin çok çeşitlilik gösterdiği de

² Grassinger, *Mythologische Sarkophage*, 136.

³ İstatistikî veriler için: Koch, *Sarkophage*, 74. 98 vd.; Grassinger, *Mythologische Sarkophage*, 156.

⁴ Robert, *Mythologische Cyklen*, 77.

⁵ Redlich, *Amazonensarkophage*, Lev. 1 No. 69; Robert, *Mythologische Cyklen*, Lev. 27.

⁶ Redlich, *Amazonensarkophage*, Lev. 2 No. 77.

⁷ Robert, *Mythologische Cyklen*, No. 87. 88. 89. 90. 92. 94. 95. 97; Redlich, *Amazonensarkophage*, Lev. 5 No. 89. 97; Lev. 6 No. 95; Grassinger, *Mythologische Sarkophage*, 138.

⁸ Grassinger, *Mythologische Sarkophage*, 137.

⁹ Redlich, *Amazonensarkophage*, 124 vd.

¹⁰ Koch-Sichterhann, *Römische Sarkophage*, 138.

bilinmektedir¹¹. Ancak lahdin sadece yanlardan kırık olması değil, bunun da ötesinde yüzeyinde aşınmaların yoğun olması perspektif çözümleme konusunda da problem oluşturmaktadır. Nitekim erkek figürünün havaya kaldırmış olduğu sağ kolu ile Amazon'un saçını çekmekten ziyade, arkasındaki (sağındaki) bir figür'e karşı savunma halinde olduğu da iddia edilebilir¹². Bu durumda Yunanlı, solundaki Amazon'dan ziyade sağından gelen bir tehlikeye yönelmiş olmalıdır¹³. Yunanlı'nın motifi tam olarak çözümlenemese bile ikonografik öncüller hakkında ipuçları yakalanabilmektedir: 'Penthesilea Lahitleri'ne kadar doğu ve batı, yani Atina ve Roma¹⁴ benzer şemaları tekrar ederlerken, Roma dördüncü grup ile kalabalık ve belli bir oranda yakalanmış olan perpektif başarıya rağmen üst üste yığılmış görünümüne sahip betimlemeleri tercih etmeye başlar. Doğu'da, yani Atina'da ve özellikle Kilikia'da ise bu tarzda bir lahde rastlamak mümkün değildir. Ancak, bu makaleye konu olan lahitte, ele geçen parçadan anlaşıldığı gibi, her ne kadar Roma'nın dördüncü grubundaki üst üste yığılma görülme de, ikonografik öncüllerini farklı gruplardan¹⁵, dolayısıyla farklı zamanlardan alan, eklektik bir tarz tercih edilmiştir.

Eserin tarihlenmesine stilistik anlamda katkıda bulunan unsurlar ise kadın figürünün giysisi, yüz hatları ve atın yelesidir. Ancak, aşağıda görüleceği gibi, nasıl ki eserin mimari bezemesi farklı dönemlerin etkisini taşıyorsa, figürlü kısmında da aynı durum söz konusudur. Bu bağlamda, öncelikle figürlerin dar bir alanda birbirleriyle temas halinde olmaları ve mimari süslemeye kadar uzanarak sahneye sıkıştırılmış gibi durmaları orta Severuslar dönemini¹⁶ işaret etmektedir. Amazon'un saçlarının topuz olarak verilmesi ise, saçlarının başına bitişik ve hafif dalgalı bir görünümü beraberinde getirdiğinden, geç Antoninuslar-orta Severuslar dönemi örnekleriyle karşılaştırılabilmektedir¹⁷. At'ın yelesinin ise yoğunluklu olarak orta/geç Severus'lar döneminde paralelleri görülmektedir: Tutam tutam birbirinden ayrılmış ve bağımsızlaşmış ('Flammenhaare') yele dalgaları, matkap kullanımı ile hareketlendirilmiştir¹⁸. Amazon'un chiton'u kalın pilelere sahip, pilelerin sırtı düz verilmiş ve pilesiz geniş alanlar bırakılmıştır. Özellikle lahitler arasından seçilen karşılaştırma örnekleri de yine geç Antoninuslar-orta Severuslar dönemini işaret etmektedir¹⁹. Amazon'un yüzü dolgundur; gözü, burnu ve dudakları iri; göz pınarı, burun delikleri ve dudak kenarı matkap ile noktalama biçiminde belirginleştirilmiştir. Yine lahitlerden seçilen karşılaştırma örneklerinde de görüldüğü gibi geç Antoninuslar döneminde başlamak üzere Severuslar döneminde yüz hatlarını vurgulamak amacıyla yoğun bir şekilde matkap kullanıldığını ve yüz biçimlerinin dolgunlaştığını görmekteyiz²⁰. Burada, tarihlleme amacıyla karşılaştırma örnekleri olarak ele alınmış olan eserlerde de izlenebileceği gibi bazı farklı stilistik özellikler aynı eserde görülebilmektedir. Örneğin göz pınarının veya burun deliklerinin matkap ile belirginleştirilmesi özellikle geç Severus'lar döneminde yaygınlaştığında bile, bu özellikleri taşıyan figürün saç geç Antoninuslar dönemindeki gibi matkap kullanılmaksızın,

¹¹ Grassinger, *Mythologische Sarkophage*, 38.

¹² Robert, *Mythologische Cyklen*, No.77 Lev. 32.

¹³ Redlich, *Amazonensarkophage*, Lev. 2 No. 77.

¹⁴ Roma dönemi Attika ve Roma Lahitleri'nin başlıca örnekleri için bkz.:Sichtermann-Koch, *Griechische Mythen*, 22 vd.

¹⁵ Grassinger, *Mythologische Sarkophage*, 140.

¹⁶ Koch, *Sarkophage*, 109.

¹⁷ Reinsberg, *Vita Romana*, 217 No.85 Lev. 8.

¹⁸ Reinsberg, *Vita Romana*, 233 vd.No. 140 Lev. 33,1; 34,3; 195 No. 13 Lev. 34,5.

¹⁹ Reinsberg, *Vita Romana*, 196 vd. No. 15 Lev. 13,2; 15,1.2; 17,1;217 No.85 Lev. 8; 226 vd. No. 118 Lev. 25,5.

²⁰ Linfert, *Musee Municipal*, 45 No.66 Lev.45; 47 No.71 Lev.47; 48 No.75 Lev.48; 56 No.99 Lev.54; 60 No.115 Lev.57; 61 No.117 Lev.58; Reinsberg, *Vita Romana*, 213 No. 73 Lev. 42, 2.3.4; daha erken örnekler, Reinsberg, *Vita Romana*, 196 vd. No. 15 Lev. 18,1; 19,1.

düz bir biçimde verilebilmekte ya da aynı lahit üzerinde farklı stilistik özellik gösteren saç biçimleri çalışlabilmektedir²¹; Adana lahdinde de Amazon'un giysi ve saç özellikleri bir bütünlük oluştururken, yüz hatlarındaki irilik, matkap izleri veya atın yelesi daha geç özellikler göstermektedir. Bu durum tam da geç Antoninuslar döneminde yaşanmış olan stil dönüşümü zamanına denk gelmektedir («spätantoninische Stilwandel»).

Tarihleme konusunda diğer önemli veri, parçanın üst kısmındaki taç ve figürlü sahne arasında yer alan yumurta-mızrak dizisidir. Üstte bağlı olduğu silmeden kesik ve küt bir şekilde başlayarak uçlara doğru sivrileşen yumurtanın etrafında, bağlı olduğu silmeden içe eğik bir şekilde çıkan ve yumurtadan derin ve geniş kanalla ayrılan, keskin sırtlara sahip çanaklar bulunmaktadır. Bunlar, yer yer altta bulunan silmenin tam üzerinden dönerek bir kabuk gibi yumurtayı çevrelemektedir. Ancak bir kısmının yumurtanın etrafını çevreleyen kabuk görünümünden sıyrılarak yay şeklini aldığı ve alt silmeyle bütünleştiği görülmektedir. Çanak aralarında ise çanaklara yapışık, geniş keskin sırtlı mızraklar bulunmaktadır. Bunlar, çanaktan ayrıldığı noktadan itibaren alt silmeye doğru daralarak uç kısmı oluşturmaktadırlar. Uç kısım uzundur ve silmeye deydiği noktada düz olarak kesilirler.

Yumurta dizisinin stil ve form özellikleri, farklı dönemlerin etkilerini taşımaktadır. Mızrakların çanağa yapışık, keskin sırtlı yapısı ve mızrak uçlarının çanaktan ayrıldığı noktadan itibaren alt silmeye doğru daralarak uç kısmı oluşturması; ayrıca bunların uzun ve silmeye deydiği noktada düz olarak kesilmesi erken İmparatorluk Dönemi yumurta dizilerindeki çanakmızrak ilişkisini hatırlatmaktadır²². Bununla birlikte çanakların yumurtadan derin ve geniş bir şekilde ayrı durması, bir kısmının yumurtanın etrafını çevreleyen kabuk görünümünden sıyrılarak bir yay şeklinde alt silmeyle bütünleşmesi, M.S. 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen yumurta dizileriyle stil açısından uyum göstermektedir. Mızrakların çanağa yapışık, keskin sırtlı bir yapıya sahip olması, mızrak uçlarının çanaktan ayrıldığı noktadan itibaren alt silmeye doğru daralarak uç kısmı oluşturması ve bunların uzun olup silmeye değdiği noktada düz olarak kesiliyor olması İanina Müzesi'nde sergilenen ve erken Antoninuslar dönemine tarihlenen Attik lahdin taç profili üzerinde bulunan yumurta dizisiyle benzerlik göstermektedir²³. Ancak Adana Müzesi örneğinde çanak ve mızrak arasında derine inmeyen ve plastik olmayan bezeme, İanina'da bulunan örnek ile farklılık göstermektedir. Buradaki yüzeysellik ve şematik olma özelliği, çanak ve yumurta arasındaki derin ve geniş kanallar ile çanaklardaki özensiz görünüm, Nysa Tiyatro'su sahne binasının alt katına ait geç Antoninuslar-erken Severuslar dönemi'ne tarihlenen konsollu kornişlerin konsollarını çevreleyen²⁴ ve Miletos'da geç Antoninuslar dönemi'ne tarihlenen (M.S. 160-170) Faustina Hamamları'na ait konsollu korniş bloğunun konsolları altında bulunan yumurta dizileriyle benzerlik göstermektedir²⁵. Tespit edilen bir önemli husus da yumurta-mızrak dizisindeki oransızlıktır. Bu durum hem eserin yerel bir çalışma olduğunu hem de geç Severuslar dönemine geçişi işaret etmektedir. Burada aktarılmış bulunan özelliklerinden dolayı Amazon lahdindeki yumurta-mızrak dizisini, geç Antoninuslar ile orta Severuslar dönemi'ne geçiş safhaları arasına (M.S. 180-230) tarihleyebilmekteyiz.

Sonuç olarak hem figürlerin stilistik özelliklerinin hem de mimari bezemenin ayrıntılarının tarihleme konusunda benzer sonuçlar vermelerinden dolayı Adana Amazon lahdinin, geç Antoninuslar dönemi

²¹ Reinsberg, *Vita Romana*, 224 No.113 Lev. 64,5; 64, 6.7.

²² Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Stratonikeia Augustus-İmparatorlar Tapınağı'na (Tırpan, Stratonikeia, 30 Res. 21-22) ve Sagalassos Aşağı Agora Güneybatı Kapısı'na (Vandeput, Sagalassos, 58-63 Lev. 22.3) ait arşitrav bloklarının taç kısımlarında bulunan yumurta dizilerinde benzerlerini bulmak mümkündür.

²³ Matz, *Dionysische Sarkophage*, 86.104-106 Lev. 11.

²⁴ Kadioğlu, *Nysa*, 127-130 Lev. 20.7, 21.5, 22.2.

²⁵ Strocka, *Girlandensarkophage*, 457; Vandeput, *Sagalassos*, 330 Lev. 97.2.

(M.S. 180-200) ile orta Severuslar dönemine (M.S. 200-230) geçiş safhaları arasına²⁶ tarihlenebileceğini görmekteyiz.

Adana Müzesi lahdinin ithal veya yerel üretim olması konusunda da bazı veriler bulunmaktadır. Eskiçağ'da Kilikia'ya yarı işlenmiş veya tamamlanmış halde kaliteli lahitlerin getirildiği bilinmektedir²⁷. Burada incelenen eserin ilginç olan yanı ise, Kilikia'da mermer yataklarının olmaması nedeniyle mermerinin dışarıdan getirilmesi dışında, figürlerin ve mimari bezemenin yerel ustalar tarafından yapılmış olmasıdır.

Adana Müzesi lahdi üzerinde, bilinen ikonografik şemaların heykeltıraş tarafından tanınıyor olmasına rağmen kendine göre yorumlanmış yerel bir çalışma üretildiğini görmekteyiz. Merkeze uzak eyaletlere dahi bilinen şemaların girmiş olması aslında şaşırtıcı değildir çünkü Arkaik dönem öncesine giden bu mitolojik konunun Roma dönemi eserlerine yansımaları sürecinde en çok etki etmiş olduğu ileri sürülen belli bir öncül üzerinde durulmaktadır: Erken Hellenistik dönem Bergama'sına ait, heykeltıraş ve ressam Pyromachos'un yapmış olduğu bir Galat savaş sahnesi içerikli resim²⁸. Roma dönemi savaş konusu içeren lahitlerde tekrar eden belli sahnelerin bu anılan resme geri gittiği savunulmaktadır. Roma dönemi Amazon lahitlerinde de benzer durumun söz konusu olduğu ve bunlara etki ettiği düşünülen, yine Hellenistik döneme ait bir Amazon savaşı içerikli resim olduğu önerilmektedir²⁹. Hellenistik döneme ait Galat ve Amazon savaşları içerikli iki resmin de birbirleriyle benzeştikleri ileri sürülmektedir. Andreae'nin bu görüşleri çok tartışılmalı da³⁰ gerçek olan şudur ki Roma dönemi Galat ve Amazon savaşları içerikli lahitler, kısmen Klasik-Hellenistik dönemlere geri giden, kısmen de kendi yeni motiflerini katmak suretiyle³¹, kendi içlerinde ve birbirleriyle paralellik göstererek, öteden beri belli şemalara bağlı kalmışlardır. Büyük değişkenlikler göstermeyen bu ikonografiler böylelikle bellek yaratabilmiş ve farklı coğrafyalarda dahi tanınır olabilmişlerdir. Bu nedenle olsa gerek, Kilikia'lı heykeltıraşlar da aynı şemalar dahilinde bir üretim yapabilmişlerdir. Ancak stilistik ve ikonografik farklılıkların olması kaçınılmazdır. Örneğin, kırılmış kısımlar ile birlikte kaybolmuş olma ihtimali bulunmakla birlikte Amazon ve Yunanlı'nın birlikte korunarak geldiği bu kesitte olması beklenen ve Amazon lahitlerinden eksik olmayan Pelta bu lahdin günümüze ulaşan kısmında görülmemektedir. Balta ise Yunanlı'nın sağında olasılıkla görülmektedir. Belki de bilinçli bir ikonografik 'kısaltma' ('eksiltme') uygulanmıştır; bu durum Kilikia eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır³². Eserin hem figürlü kısmı hem de mimari bezemesi, farklı dönemlerin etkilerini bir arada gösteren yerel (eklektik) bir çalışmaya işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Kilikia bölgesinde Attika'dan ithal edilmiş eserlerin varlığı bilinirken³³, aynı zamanda yerel bir tarz ve stil göstererek Kilikia'da üretilmiş lahitlerin de bulunduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte bu lahdin kimin için üretilmiş olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Genel olarak Amazon lahitlerinin yazıtları olmadığından bu konu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, bazı 'Penthesilea Lahitler'indeki Achilleus ve Penthesilea'nın portre karakteri

²⁶ Koch, Sarkophage, 93. 109.

²⁷ Koch-Sichtermann, Römische Sarkophage, 550 dipnot 3; Koch, Sarkophage, 189.

²⁸ Andreae, Amazonengemälde, 33 vd.; karşılaştırmak için bkz.: Koch-Sichtermann, Römische Sarkophage, 246.

²⁹ Andreae, Amazonengemälde, 44; daha erken resimler için bkz. Grassinger, Mythologische Sarkophage, 136 vd.

³⁰ Grassinger, Mythologische Sarkophage, 137.

³¹ Sadece duvar resimlerinin öncül olarak alınmış olmasını düşünmek hatalara yol açacaktır. Bunların yanısıra papirus ruloları ('Musterbücher') varlığı unutulmamalıdır: Rogge, Attische Sarkophage, 93; Grassinger, Mythologische Sarkophage, 165.

³² Durugönül, Dağlık Kilikia, 64.

³³ Durugönül, Dağlık Kilikia, 65.

taşımalarından dolayı, ilgili lahitlerin evli çiftlere ait olduğu düşünülmüştür³⁴; sonuçta Achilleus, Homeros tarafından sekiz episod halinde, Penthesilea ile Troia savaşı sırasındaki karşılaşması dahil olmak üzere kahramanlaştırılmıştır³⁵. Adana Müzesi örneğinde, lahit sahipleri için Achilleus – Penthesilea bağlantısını kurmak mümkün görünmemektedir çünkü buraya iki karakterin mitolojiden bilinen duygusal anları yansımamıştır. Ancak böyle bir lahdi Kilikia'da sipariş edebilen kişinin gelir düzeyinin iyi olduğu ve belki yönetici sınıfına ait olduğu ileri sürülebilir.

Bibliografya

Andreae, Amazonengemälde	B. Andreae, Ein Amazonengemälde, Röm. Mitt. 63, 1956, 32-45.
Brilliant, Narratives	R. Brilliant, Visual Narratives. Storytelling in Etruscan and Roman Art, London 1984.
Durugönül, Deidameia	S. Durugönül, Mersin Müzesi'nde Bir Deidameia, VITA-Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol, İstanbul 2007, 237-241.
Durugönül, Dağlık Kilikia	S. Durugönül, Dağlık Kilikia ('Olba Territorium'u) Kabartmalarında Yerel Heykeltraşlık Unsurları, Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2008, 2009, 62-69.
Grassinger, Mythologische Sarkophage	D. Grassinger, Die mythologischen Sarkophage. Die antiken Sarkophagreliefs. Band XII, Berlin 1999.
Kadioğlu, Nysa	M. Kadioğlu, Die Scaenae Frons des Theaters von Nysa am Mäander, Forschungen in Nysa am Mäander 1, Mainz 2006.
Koch, Sarkophage	G. Koch, Sarkophage der römischen Kaiserzeit, Darmstadt 1993.
Koch-Sichtermann, Römische Sarkophage	G. Koch – H. Sichtermann, Römische Sarkophage, München 1982.
Linfert, Musee Municipal	A. Linfert, Die antiken Skulpturen des Musee Municipal von Chateau-Gontier, Mainz am Rhein 1992.
Matz, Dionysische Sarkophage	F. Matz, Die Dionysischen Sarkophage 1, Berlin 1968.
Redlich, Amazonensarkophage	R. Redlich, Die Amazonensarkophage des 2. und 3. Jahrhunderts n. Chr. (Schriften zur Kunst des Altertums. Band 4), Berlin 1942.
Reinsberg, Vita Romana	C. Reinsberg, Vita Romana-Sarkophage. Die Sarkophage mit Darstellungen aus dem Menschenleben. Die antiken Sarkophagreliefs I, Teil 3, Berlin 2006.
Robert, Mythologische Cyklen	C. Robert, Mythologische Cyklen. Die antiken Sarkophag-Reliefs. Band II, Roma 1968.
Rogge, Attische Sarkophage	S. Rogge, Die attischen Sarkophage. Die antiken

³⁴ Grassinger, Mythologische Sarkophage, 185.

³⁵ Brilliant, Narratives, 135; Durugönül, Deidameia, 239.

	Sarkophagreliefs, Berlin 1995.
Sichter mann-Koch, Griechische Mythen	H. Sichtermann - G. Koch, Griechische Mythen auf römischen Sarkophagen, Tübingen 1975.
Strocka, Girlandensarkophage	V. M. Strocka, Datierungskriterien kleinasiatischer Girlandensarkophage, AA 1996, 455-473.
Tirpan, Stratonikeia	A.A.Tirpan, Stratonikeia Augustus - İmparatorlar Tapınağı, Konya 1998.
Vandeput, Sagalassos	L. Vandeput, The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, Sagalassos: A Case Study, Brepols, 1997.

Zusammenfassung – Ein Amazonensarkophag aus Kilikien: Den ikonographischen Gegebenheiten zufolge dürfte das Fragment mit einer Höhe von 45 cm und einer Breite von 65 cm zu einem Sarkophag gehören. Es wurde durch das Museum Adana erworben; die Provenienz ist unbekannt.

Ikonographisch weisen die Einzelheiten auf eine Szene aus der Amazonomachie hin. Das Fragment im Museum von Adana lässt sich allerdings keiner der von Robert definierten und allgemein anerkannten Typen-Gruppen zuordnen; es scheint vielmehr Merkmale verschiedener Typen widerzuspiegeln.

Interpretatorisch scheint der Grieche seinen Arm erhoben zu haben, um die Amazone an den Haaren zu packen. Dieses von Robert und Redlich typologisierte Motiv lässt sich von der hadrianischen bis in die severische Zeit verfolgen. Die Tatsache, dass nicht nur ein großer Teil des Sarkophages abgebrochen und verloren ist, sondern dazu auch noch die Oberfläche stark zerstört und verwittert ist, erschwert das Verständnis der dargestellten Szene; deshalb sind verschiedene Interpretationsvorschläge möglich. So ist es z.B. nicht ausgeschlossen, dass die männliche Figur ihren Arm nicht erhebt, um das Haar der Amazone zu fassen, sondern um einen Feind zu erschlagen, der sich von rechts nähert.

Anhaltspunkte für die Datierung des Fragmentes lassen sich aus stilistischen Merkmalen der Gewanddrapierung und der Gesichtszüge der Amazone sowie aus der Gestaltung der Pferdemähne gewinnen. Diese figürlichen Darstellungen zeigen wie auch die architektonischen Zierelemente Einflüsse verschiedener Zeitperioden: Die Anordnung der Figuren auf engstem Raum sowie deren Überschneidungen mit den architektonischen Elementen am Übergang zum Deckel weisen auf die mittlere Severerzeit hin. Die nur leicht gewellten Haare, die durch das Zusammenbinden des Schopfes hinter dem Kopf entstehen, deuten dagegen auf die spätantonsch – mittelseverische Zeit hin. Parallelen zur Mähne des Pferdes finden sich in der mittleren und späten Severerzeit. Der Chiton der Amazone hat große und breite Falten, so dass grosse Flächen entstehen; die Vergleichsbeispiele auf anderen Sarkophagen verweisen auf die spätantonsch – mittelseverische Zeit. Das breite Gesicht, das große Auge, die große Nase, die Lippen, der durch den Bohrer mit einem Punkt abgesetzte Innenrand des Auges, die Nasenlöcher und der Rand des Mundes können von der spätantonschen Zeit an bis in die severische Zeit hinein beobachtet werden. Wie viele andere Vergleichsbeispiele zeigt auch das Stück von Adana Einflüsse verschiedener Zeitabschnitte auf ein- und demselben Stück.

Ein weiteres Datierungskriterium ist der Eierstab oberhalb der figürlichen Darstellung. Auch hier sind stilistische Einflüsse verschiedener Zeitperioden feststellbar: Die Stäbe sind mit den Rändern der Eier zusammengewachsen; sie sind gespitzt, verjüngen sich nach unten und enden gerade. Diese Eigenschaften weisen auf die frühe Kaiserzeit. Auf der anderen Seite deuten die Unabhängigkeit der Eier von den Rändern sowie ihre Plastizität auf das 2. Jhdt. n. Chr. Vergleichsbeispiele finden sich auf den Konsolen des Theaters in Nysa aus spätantonsch-frühseverischer Zeit; ferner sind

auch die Konsolen der Faustinabäder von Milet zu nennen, die der antoninischen Zeit angehören. Folglich könnte der Eierstab des Amazonensarkophages von Adana auf die Übergangsperiode der spätantoninisch – mittelseverischen Zeit (180 - 230 n. Chr.) hinweisen. Auffallend ist zudem die unproportionierte Bearbeitung des Eierstabs; auch dieses Merkmal rückt die Arbeit in die Phase des Übergangs zur severischen Zeit und deutet auf eine lokale Bearbeitung hin. Insgesamt deuten sowohl die stilistischen Merkmale der Figuren als auch die der architektonischen Dekoration auf eine Datierung in die spätantoninisch – mittelseverische Zeit (180-230 n. Chr.).

In dem Fragment aus Adana finden sich auch Anhaltspunkte, die Aufschluss über die Frage geben könnten, ob es sich um eine lokale Herstellung oder um einen Import-Sarkophag handelt. Die Ikonographie der Amazonomachie war dem Bildhauer ganz offensichtlich bekannt, allerdings scheinen aber auch eigene Interpretationen eine Rolle gespielt zu haben. Die Galater- oder Amazonensarkophage folgten immer schon bestimmten Schemata, die zu einem Teil auf Darstellungen klassisch-hellenistischer Zeit zurückgehen und zum anderen Teil eigene Zutaten der jeweiligen Künstler waren. Die kilikischen Bildhauer konnten sich an diesen Vorbildern orientieren, wodurch natürlich Unterschiede im Stil und manchmal sogar in der Ikonographie unvermeidlich waren.

Unbekannt bleibt uns der Besitzer dieses Sarkophags. Gewiß ist hier nur, daß derjenige, der sich in Kilikien einen solcher Sarkophag leisten konnte, der führenden Schicht angehörte.

